Koktání bytí: Souběhy poezie a mystiky

Adam Borzič

Summary: The Stammer of Being: Parallels among Poetry and Mysticism The article presents the theme of relationship between mysticism and poetry, especially in the Western Abrahamic religion traditions. Rather it contains the consideration how is poetic language connected to the mystical searching. The theme is presented on different brief phenomenologically conceived issues such as: relation among word and silence, the semiotic as integral part of poetry and mystic speech, erotic and gender liberation in poetry and mystic. Last issue deals with celebration of Creation and the living cosmology in both of it. The article is written from the personal poetical experience and theological background. The outcome of this research shows essential interconnection between poetic and mystical experience. We can see a certain analogy between birth of poetical word from Poet's depth and birth of divine Word inside of human soul. The theme is presented also on the interpretation of verses of St John of the Cross, Rumi and Paul Valery among others.

Úvod

Tento text si klade za cíl nastínit a pokud možno osvětlit vztah poezie a mystiky. Název příspěvku se odvolává na slavný verš sv. Jana od Kříže, ve kterém se objevuje slovo „koktat"[1] a kterému se v následujícím příspěvku také věnuji. Přiznám se, že mě téma vztahu poezie a mystiky také přivádí ke koktání. Tento text se rodí z napětí mezi osobní básnickou a duchovní zkušeností a pokusem o rozvažování z ranku teologie náboženství. Tato oscilace se projevuje i v metodologii příspěvku. Snad mi může být útěchou, že i metodologie striktně vědeckých textů připouští užívání a funkčnost metafor.

Mystiky a mystika

Mluví-li se o vzájemném vztahu poezie a mystiky, je na místě otázka, zda je vhodné hovořit o mystice obecně a nevymezit, jakým typem mystiky

[1] Jedná se o verš *Un no sé qué que quedan balbuciendo z* básně Cantico Espiritual (Duchovní píseň). Viz originál básně www.poemasde.net/cantico-espiritual-san-juan-de-la-cruz, viz také české vydání sv. Jan od Kříže, *Duchovní píseň*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2000. Srv. poznámku 17.

se chceme zaobírat. Tato otázka má smysl, protože s jednotným pojmem mystiky se setkáme jen stěží. Vstupujeme-li na toto území poctivě, setkáme se spíše s košatým stromem mystik nejrůznějšího druhu. Zmiňme jen mystiky teistické a neteistické, kosmos oslavující i gnosticky ho popírající, mystiky přírodně archaické i spekulativně komplikované, tradiční i esotericky alternativní. Nejen, že se od sebe odlišují mystiky v různých světových náboženstvích, ale i v jednotlivých tradicích, uveďme jako příklad křesťanství, kde nalezneme celou škálu různých „mystik", ať již máme na mysli rozdíly mezi spekulativní mystikou středověkého Porýní nebo žhavou mystikou *nada y todo* raného baroka ve Španělsku, mezi svatebním mysticismem středověkých mystiček nebo *hesychasmem* ve východním křesťanství. Lze při takové pluralitě užívat singuláru „mystika" bez rozpaků? Zdá se, že to možné není. Zdá se, že je tomu obdobně jako s pojmem hinduismus, který má shrnovat doktríny a praxe desítek duchovních škol a směrů na indickém subkontinentu. A přece se nám může oprávněně zdát, že toto „diferencované", religionisticky pravověrné vymezení cosi podstatného zatemňuje, ba že jde proti duchu mystiky samotné, či mystik, které přes svoji rozmanitost vykazují mnohé shodné rysy a vyznačují se syntetickým a intuitivním pojímáním skutečnosti spíše než analyticko-racionalistickým diskursem.

Užitečnou analogii nám nabízí Mircea Eliade, který jednou na námitku, zda je korektní srovnávat a zahrnovat pod jednotný pojem náboženství kupříkladu archaické kmenové tradice a propracovanou buddhistickou dialektiku, odpověděl analogií ze světa poezie.[2] Aztécké lidové básně a Dantova *Božská komedie* se pravda v mnohém liší, avšak stále je možné obojí směle nazývat poezií. V tomto světle lze užívat pojmu mystika bez přesné diferenciace i s vědomím, že se pohybujeme na tenkém ledě.

Definovat „mystiku" je nesnadné. Přesto se o jednoduchý pracovní výměr pokusím. Nejprve bych rád zalistoval teologickým slovníkem, k jehož autorům patří i velký jezuitský teolog Karl Rahner. V něm se praví: „Mystika znamená zkušenost vnitřního sjednocujícího setkání člověka s božskou nekonečností, z níž pochází on i všechno jsoucí."[3] Podtrhnul bych slova *zkušenost*, *vnitřní* a *sjednocující*. Bez zkušenosti, niternosti a sjednocení není žádná mystika představitelná. Ostatek definice se hodí spíše k mystice v kontextu teistických náboženství a hůře se aplikuje na některé dálněvýchodní tradice. Zajímavý současný americký mystik (a o poznání slabší teolog) Matthew Fox přichází ve své knize *Příchod kos-*

[2] Mircea Eliade, Posvátné a profánní, Praha: OIKOYMENH, 2006, s. 11.
[3] Karl Rahner – Herbert Vorgrimler, *Teologický slovník*, Praha: Zvon, 1996, s. 190.

mického Krista s jednadvaceti experimentálními definicemi mystiky, mapujícími základní mystická témata. Vyjmenujme si alespoň ty nejdůležitější okruhy: důraz na zkušenost, ne-dualismus, poznání „srdcem", vynalézavý vztah k řeči, smysl pro celistvost, význam ticha a zkušenost nicoty, *panenteismus*.[4] Zkusme pracovně říci, že obsahem mystiky je přímá, bezprostřední, sjednocující zkušenost Posvátna (v nejširším smyslu slova).

Poezie jako původní řeč bytí

Pokud nás zrazuje řeč v případě mystiky, co nás teprve čeká při pokusu definovat poezii? Poezie je se všemi pokusy o definiční výměr na kordy. Z osobní tvůrčí zkušenosti vím, že pro básníka je takové definování bolestivým a odcizujícím procesem. Dospět k poezii je cílem každého básníka. Poezie však není totožná s básněmi, není jejich obsahem a také není pouhou ideou vznášející se kdesi v pozadí, je veskrze konkrétní a přece neuchopitelná. Poezie je „To", řečeno s básníkem Miłoszem,[5] neuchopitelné, dávající se prostřednictvím slov, slova překračující. Nelze se poezie dobrat úsilím, nelze si ji vymoct násilím. Je čirým darem, výtryskem života. Básnění je pak prodloužením této původní zkušenosti bytí. Můžeme studovat básnické techniky, cizelovat řemeslo, studovat kontext a tradici básnictví, jen bohové však rozhodují, kdo se stane básníkem.[6] Lze se naučit psát verše, nelze se naučit poezii. Ta přichází k básníkovi jako suverénní vládkyně, sestupuje k němu. Akt básnění je pro básníka natolik nesamozřejmý a vratký, že Rimbaud neváhá napsat:

> Já, smítko v pohaslé zřítelnici tůně –
> ó člun jenž nehne se! a ruka příliš krátká! –
> neumím vylovit ten ani onen květ.[7]

Médiem básnění je řeč. Ta se nám primárně dává coby řeč všední. Jaký je vztah básnění a všedních slov? Na to pozoruhodně odpověděl Martin Heidegger ve slavném eseji *Básnicky bydlí člověk*:

> Básnění ve vlastním slova smyslu nikdy není jen nějaký vznešenější způsob a nápěv (melos) všední řeči. Spíše naopak je každodenní řečnění zapomenutou, a proto opotřebovanou básní, z níž sotva ještě zaznívá nějaké volání.[8]

---

[4] Matthew Fox, *Příchod kosmického Krista*, Brno: CDK, 2004, s. 62–84.
[5] Viz úvodní báseň sbírky Czeslawa Miłosze, *To*, Praha: Paseka, 2003.
[6] Viz rozhovor Ezry Pounda a Donalda Halla in Ezra Pound, *Chtěl jsem napsat ráj (Výbor z díla)*, Olomouc: Votobia, 1993, s. 162.
[7] Citováno podle: Yves Bonnefoy, *Eseje*, Praha: Opus, 2006, s. 30.
[8] Martin Heidegger, *Básnicky bydlí člověk*, Praha: OIKOYMENH, 1993, s. 71.

Heidegger rozumí básnické řeči v návaznosti na vizi romantiků i v kontextu své vlastní filosofie bytí. Poezie pro něj není jakousi nadstavbou běžné řeči, ale řečí původní. Pro naše pátrání po vztahu mezi mystikou a poezií má toto poznání zásadní význam.

Básníci a mystikové

To, že mystika a poezie, mystická zkušenost a básnická řeč jsou v bytostném vztahu, ukazuje velký zástup básnících mystiků a mysticky hledajících básníků. Existují básníci-mystici, bez kterých nelze myslet dějiny poezie. Sv. Jan od Kříže, světec a mystik, katolický učitel víry, je básníky obdivovaný na celém světě, mnozí považují jeho poezii (například nositel Nobelovy ceny za literaturu, mexický básník Octavio Paz) za to nejlepší, co bylo kdy ve španělštině napsáno. Je také po zásluze patronem španělsky píšících básníků. Nebásní ale pouze tento velký španělský mystik. Ve verších se vyjadřují i další mystičky a mystikové křesťanství: kupříkladu Hildegarda z Bingen, Mechtilda z Magdeburgu, Juliana z Norwiche, Symeon Nový Teolog, František z Assisi, George Herbert, Louise de Leon a mnozí další. Několik básní se dokonce připisuje jinak spekulativně se vyjadřujícímu Mistrovi Eckhartovi. Ve dvacátém století nalezneme spojení poezie a mystiky v osobě a díle trapistického mnicha, průkopníka mezináboženského dialogu a meditativního amerického lyrika Thomase Mertona.

Pohlédneme-li letmo na území ostatních náboženských tradic, nalezneme celé školy a proudy, u nichž lze právem hovořit o naprosté identitě mezi poezií a mystikou. Mám na mysli například islámský súfismus. Takřka každý velký súfijský mystik byl význačným básníkem, ať již básnil arabsky, persky nebo turecky. Luboš Kropáček ve své knize *Súfismus – Dějiny islámské mystiky* píše: „Poezie má svou verbální složkou k mystickým textům nejblíže. U ostatních umění je spojitost se súfismem někdy méně explicitní.“[9] V japonském zenu (a pochopitelně i v původním čínském čchanu) je tato identita poezie a mystického poznání obdobná. Proslavený básnický útvar *haiku*, který vznikl v sedmnáctém století a jehož iniciátorem byl génius japonské poezie Macuo Bašó, je neodmyslitelně spjatý se zenovou zkušeností *satori* (vnitřního osvícení), báseň je zde svého druhu okamžitým zachycením náhlé duchovní zkušenosti.[10] K tvorbě autentických haiku je zapotřebí meditativního umu. V indické tradici se setkáváme s potulnými *bhaktickými* básníky, jimž se přezdívá *báulové*, ti extaticky opěvují

[9] Luboš Kropáček, *Súfismus: dějiny islámské mystiky*, Praha: Vyšehrad, 2008, s. 102.
[10] Viz *Pár much a já: Malý výbor z japonských haiku*, Praha: DharmaGaia, 1996.

Boha a navlékají si masky náboženských identit podle toho, kde zrovna bytují.[11]

A nejsou to jen mystikové a mystické směry, kterým uhranula poezie. Totéž platí i obráceně. Podíváme-li se namátkou do evropské poezie devatenáctého a dvacátého století, nalezneme obrovské množství básníků, kterým učarovala mystika; jejichž vlastní básnická zkušenost se napájela z mystiky ortodoxních i heterodoxních směrů. Za všechny uveďme alespoň Williama Blakea, Novalise, Artura Rimbauda, Walta Whitmana, W. B. Yeatse, T. S. Eliota, Fernanda Pessou, O. Vladislava de Lubicz-Milosze, R. M. Rilka, André Bretona, René Daumala, Czeslawa Miłosze, Allena Ginsberga, Diane Di Prima, u nás pak Otokara Březinu či Jana Kameníka nebo na svůj způsob i Vladimíra Holana. U všech těchto básníků nacházíme propojení básnického aktu a duchovního hledání mystického charakteru. Opravdovému básníkovi nemůže být absolutno lhostejné.

Zdá se, že básnický jazyk je zvláště vhodným výrazovým prostředkem k vyjádření mystické zkušenosti. Proč tomu tak je? Jaké pouto spájí poezii a mystiku? Jak se k sobě tyto dvě bytostně lidské zkušenosti mají? Proč i zakládající náboženské texty lidstva nesou básnický charakter?[12] V následujících odstavcích bych se rád zastavil u několika styčných bodů mezi básnickou a mystickou zkušeností, které snad pomohou poněkud osvětlit arénu našich otázek a poodhalit roušku, která toto tajemné sepětí zahaluje.

Slovo a ticho

První oblastí, kde se mystika a poezie setkávají, je vztah slova a ticha. Vztah vyslovovaného k nevyslovitelnému. Mystická zkušenost jazyku vzdoruje. Přímočaré pojmové uchopení není možné. Dobře to ilustruje dílo sv. Jana od Kříže. Když hovoří z vlastní mystické zkušenosti, vtěluje ji do uhrančivě krásných veršů. Sáhodlouhé, barokně únavné teologické komentáře pak hrají v jeho díle úlohu poznámek k jednotlivým strofám. Obrazy a metafory, které mystikové užívají, jsou paradoxní povahy, protože taková je i povaha jejich zkušeností. Mystická zkušenost stojí blíže teologii apofatické než teologii katafatické. Mystické zakoušení božské skutečnosti je natolik transcendentního rázu, že se mystikův jazyk nutně rodí z lůna *temné noci*. Musí být zahalováním a skrýváním, protože to, co má a musí být odhaleno, je samo skryté, temné a zahalené. Básníkova zkušenost slova se

[11] Viz Karel Werner, *Malá encyklopedie hinduismu*, Brno: Atlantis, 1996, s. 58.

[12] Například verše Koránu bývají arabskými básníky považovány za nedostižný vzor a dokonalou básnickou mluvu. Viz Luboš Kropáček, *Duchovní cesty islámu*, Praha: Vyšehrad, 1993, s. 33.

rodí v tichu, na hraně bytí a nebytí. „Před bílými chryzantémami / nůžky se chvíli / chvějí," vydechuje japonský básník Buson.[13] A chvějeme se i my, jsme-li vnímavými čtenáři, protože je zde vysloveno nevyslovitelné. Básník Yves Bonnefoy píše: „Teologie a negativní. Jediná univerzálnost, již poezii přiznávám."[14] Každá báseň hodná toho jména nese na rubu mlčení. Mlčení ji předchází. Analogicky v trinitární teologii se z mlčení Otce rodí Slovo – Syn.[15]

Jinou původní relací, která se objevuje v poezii i mystice, je dialektický vztah života a smrti. Má-li Bůh podle mystiků pro člověka uchystanou jedinou větu a tou je: „Zemři!", pak toto volání se bez přestání ozývá jako ozvěna prvotního tvůrčího výšlehu v básníkově duši. Zdánlivě neurotický rys takřka každé básnické existence, ono neustálé žití *ve stínu kosy*, je ve skutečnosti znamením básníkovy blízkosti mystériu proměny.[16] Poezie zná tajemství rození Slova a zná i tajemství jeho ukřižování a zmrtvýchvstání.

Koktající sémiotično

Mystik, který nás naším tématem provází, praví, že stvoření Boha koktá. Ale jak zázračnou španělštinou toto koktání Jan od Kříže evokuje: „Un no sé qué que quedan balbuciendo." (Do češtiny bychom verš mohli přeložit také takto: „To nevím, co, co nepřestanou koktat.")[17] Janův verš, jenž je součástí rozsáhlé skladby *Duchovní píseň*, má magický, zázračný charakter. Forma a obsah zcela splynuly. Koktání bytí v řeči samo koktá. Slovo se stává tělem. Tato řeč je tělesná, není pod nadvládou patriarchálního „jazyka znamenajícího", zahrnuje mateřské „sémiotično". Teoložka Kateřina Bauer ve své knize *Znovuobjevení symbolu u Louise-Marie Chauveta* k této otázce na základě zkoumání filosofie Julie Kristevy poznamenává:

> Stejné známky sémiotična, které zažívá dítě v mateřském těle, nese symbolická řeč poezie. Rytmus, tón, hudba mají smysl, ale nejsou znamenajícím aspektem řeči. Nicméně jsou

[13] Busonova poezie je v češtině k nalezení ve výboru *Pár much a já*, viz pozn. 10.

[14] Bonnefoy, *Eseje*, s. 39.

[15] Raimon Pannikar píše: „Nejrůznější náboženské tradice nás učí, že Bůh je mlčením. Tuto větu musíme brát v její bezedné hloubce. Bůh je totálním a absolutním mlčením bytí, nejen bytím mlčení. Slovo, které ho vyjadřuje a stravuje, je Syn. Pramen bytí není bytím." Viz Raimon Pannikar, *Trojice: O mystické sounáležitosti mezi lidmi*, Brno: Cesta, 1998, s. 85.

[16] K vztahu smrti a básnické zkušenosti viz například Bonnefoy, *Eseje* – esej *Květy zla*, s. 5–11 nebo Holanovu báseň *Smrt* – Vladimír Holan, *Mušle, Lastury a škeble…*, Praha: Československý spisovatel, 1985, s. 86.

[17] Pro srovnání viz překlad Gustava Francla *„Však víc mě ubíjí / bezmocnost slov, jimž ji sdělují."* v knize sv. Jan od Kříže, *Poezie*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1994.

stejně důležité jako znamenající složka řeči. Poezie ukazuje na heterogenitu řeči, neboť je zřejmé, že systém značení se uskutečňuje z neznačících sémiotických tělesných pudů.[18]

Básnický jazyk vyvázaný svojí přirozeností z „patriarchální racionality" umožňuje pojmenovat nepojmenovatelné. Velký ruský experimentátor, básník Velemir Chlebnikov píše: „Čarovná řeč zaklínadel a říkadel si nepřeje, aby jejím soudcem byla běžná rozumová úvaha. Její podivná moudrost se rozpadá na pravdy, obsažené ve zvucích."[19] Evokativní charakter poezie také nádherně ilustruje po právu obdivovaný obraz Francouze Paula Valeryho „vábivost záhybů" (v úžasném překladu Josefa Palivce).[20] Tento obraz nic nepopisuje, on ukazuje. Rytmus a melodie slovního spojení jsou identické s vlastním významem. Dosáhne-li básník takovéhoto mistrovství, stojí na prahu nepopsatelna, stojí na prahu existence.

Ještě z jednoho důvodu je básnický jazyk vhodným prostředkem, jak vtělit mystickou zkušenost. Snad největší americký básník dvacátého století Ezra Pound definuje poezii jako „jazyk nabitý na nejvyšší možnou míru významy".[21] Svojí komplexností a esenciální symboličností může básnický jazyk snáze než jakýkoliv jiný vyjádřit nesnadnost, paradoxnost a hloubku mystické zkušenosti.

Osvobozená tělesnost v poezii a mystice

Tělesnost básnění osvobozuje. Kateřina Bauer po vzoru francouzských autorek spojuje tělesnost básnické řeči s „mateřským" feministickým diskursem.[22] Můžeme si všimnout, že zatímco v ortodoxní linii monoteistické

---

[18] Kateřina Bauer, *Znovuobjevení symbolu u Louise-Marie Chauveta*, Brno: CDK, 2010.

[19] Citováno dle D. Ž. Bor, *Abeceda stvoření: komorní soubor mýtoetymologických esejů*, Praha: Trigon, 1993. s. 18.

[20] Paul Valery, *Básně*, Praha: BB Art, 2001, s. 11.

[21] Ezra Pound, *ABC četby*, Brno: Atlantis, 2004, s. 33

[22] Viz Kateřina Bauer, *Znovuobjevení symbolu u Louise-Marie Chauveta.* Především v třetí části knihy „Kritické zhodnocení Chauvetova pojetí symbolu" se toto téma vynořuje v dialogu s trojicí francouzských feministických autorek (Luce Irigray, Julie Kristeva, Hélène Cixous). Jak hluboce je poezie s „mateřským diskursem" propojena, ukazuje názorně báseň Paula Valeryho, příznačně nazvaná *Poezie.* Viz celou báseň, s. 77–79. Zde je ukázka:

Jak by překvapena byla
ústa, která dychtivě
z prsu Poezie pila,
Odtrhla se v údivě.

Rozume, má rodná máti,
z níž libý linul se proud,
nedbalá, jaks mohla dáti
svému mléku vyprahnout!
…

tradice převládá patriarchální metaforika, mystická obraznost je mnohem inkluzivnější a zahrnuje i užívání feminních metafor (např. obrazy Božího lůna, Boží moudrosti nebo mateřství Ducha svatého vzhledem k hebrejské etymologii slova *ruach – rechem*).[23] Další oblast, kde se mystika a poezie setkávají, bych s trochou nadsázky označil za „osvobozenou tělesnost a transcendenci pohlavní diferenciace". Christopher Bamford, znalec křesťanských esoterních tradic, nás ve své knize *Endless Trace: The Passionate Pursuit of Wisdom in the West* upozorňuje, že v jedné z největších tradic evropského básnictví (podle Ezry Pounda největší tradice po mélické tradici řecké)[24] – trubadúrské lyrice – došlo k radikálnímu přeznačení genderových rolí.[25] V rytířských patriarchálních časech se jakoby zázrakem zrodí feministická dvorská kultura; od muže začínají být požadovány „ženské" ctnosti, jakými jsou např. jemnost, něžnost, soucit a oddanost. Úchvatná poezie je pak řečí i spirituální stezkou těchto hrdinů pohlavní a rodové přeměny, těchto svérázných, smyslných asketů, kteří překonali vlastní mužskou, patriarchální nabubřelost. Poezie je součástí tohoto osvobozování identity, namísto válčení začíná muž – trubadúr zpívat. Toto přelévání, tato tekutá identita k básníkově zkušenosti patří. Pro jeho duši je charakteristická větší citlivost. Být básníkem znamená mít duši dítěte i ženy.[26] Mystické tradice Západu i Východu vždy vyvažovaly jednostranné pnutí patriarchátu. Mýtus androgynie také není mnoha mystikům cizí.[27] Bohatá metaforická mluva mystiků o božství zahrnuje i patriarchátem popírané mateřství, a sehrává tak emancipační roli.

Sféra erótu hraje v poezii a mystice dominantní roli. Erotická obraznost je mystice vlastní. Vezměme si k ruce na pomoc opět dílo sv. Jana od Kříže, přečtěme si pár strof z jeho básně *Temná noc*:

V té temné noci zastřené,
s plameny lásky zprahlá v úzkostech,
ó štěstí nad štěstí!
vyšla jsem, nespatřili mne,
když ve spánku můj dům spočíval ztišeně.

…

[23] K feministickým obrazům Boha viz Elizabeth A. Johnson, *She Who is, Mystery of God in Feminist Theological Discourse*, New York: Crossroad, 1996, s. 51.

[24] Pound, *Chtěl jsem napsat ráj*, s. 15.

[25] Bamford Christopher Bamford, *An Endless Trace: The Passioante Pursuit of Wisdom in the West*, New York: Codhill Press, 2003. Viz kapitolu *The Troubadours and the Cultivation of Eros*, s. 126–138.

[26] Srovnej Vítězslav Nezval, *Praha s prsty deště*, Praha: Akropolis, 2000, s. 38.

[27] K tématu posvátné androgynie viz studii Mircea Eliade, *Mefisto a androgyn*, Praha: OIKOYMENH, 1997.

Ó noci, stržila jsi!
Ó noci dražší nad jitřní ráno!
Ó noci spojila jsi
Milovaného s milovanou,
milovanou v Milovaného přetvořenou.[28]

Ve své zřejmě nejslavnější básni mluví Jan od Kříže o svém setkání a sjednocení s Bohem mileneckým jazykem (povšimněme si, že celá scéna připomíná dostaveníčko milenců, nikoli ctnostné spojení manželů – duše jde za svým milým v přestrojení). V křesťanské a židovské mystice je trvalým zdrojem odvážné a výbušné erotické imaginace biblická *Píseň písní*. Tento text byl mnohokráte alegorizován a aplikován tu na vztah Hospodina a vyvoleného lidu, tu na duši a Krista, nebo na Pána a jeho církev. O jeho významu také svědčí, že se v židovské tradici čte o Pesachových svátcích. Nenechme se však mást konvenčním pojímáním alegorie. Erotická obraznost mystiků a mystiček (a samozřejmě inspirovaných biblických pisatelů) nepopírá moc skutečného erótu, naopak jej tajemným způsobem zhodnocuje a potvrzuje jeho význam v celku stvoření. To, že erotický jazyk je výsostným prostředkem vyjádření zkušenosti sjednocení s Bohem, by nás mělo dovést k odvážnému, leč relevantnímu závěru, že erós není jen bytostnou součástí lidské existence, ale silou a tajemstvím, jež koření v samotném božství.

Mystikové vzývají „Lásku, která hýbe sluncem a ostatními hvězdami".[29] Zmínili jsme tradici trubadúrské poezie, jejímiž dědici byli italští básníci *Dolce stil nuovo* (mezi něž patřil Dante Alighieri nebo Guido Cavalcanti), tuto tradici lze pojímat i jako formu erotického mysticismu, jehož podložím byly tradice súfijské, katarské, manichejské i pravověrně křesťanské. Erotická láska k dámě, která vrcholila slavnou to zkouškou lásky a výměnou srdcí, byla obrazem trubadúrova sjednocení s *Paní Láskou*, s *Madona della Intelligenza*, se *Sofií*.[30] Jiným příkladem eroticko-mystického žáru jsou verše súfijského mystika a snad největšího perského básníka všech dob Rúmího:

Láska přišla, je jako krev v mých žilách, jako má kůže.
Zničila mě, a naplnila Milovaným.
Milovaný pronikl do všech částeček mého těla.
Ze mne zůstal jen název, vše ostatní je On.

[28] Sv. Jan od Kříže, *Temná Noc*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1995, s. 35.
[29] Dante Alighieri, *Božská komedie*, Praha: Vyšehrad, 1952.
[30] Viz Bamford, *An Endless Trace*, s. 135.

Možná je některá tvář hezčí než jeho.
I kdyby byly hezčí, co na tom, není to můj Milovaný!
Zřekni se všech tváří ve svém srdci,
až k tobě přijde Tvář bez tváře.[31]

Rúmího mysticko-erotická zkušenost je specifická, protože se vztahuje jak k Bohu, tak ke konkrétnímu muži, k Rúmího duchovnímu učiteli, potulnému dervišovi a básníkovi Šamsuddínovi z Tabrízu. Jejich legendární vztah je častým námětem súfijských příběhů. Rúmího zkušenost vrcholí poznáním, že tvář jeho milovaného je zrcadlem oné Tváře bez tváře. Poezie je přirozeně řečí milenců. Milostný jazyk stejně přiléhavě vyjadřuje spojení s Milencem absolutním.

Extáze stvoření

Poslední oblastí, které se chci věnovat, je oslava stvořeného světa, poezie kosmu. Židovsko-křesťanské tradici bylo ve dvacátém století vytýkáno, že je ekologicky nepohostinná, že svým striktním oddělováním Boha a přírody zasela semena dnešního ničení životního prostředí.[32] Novověká manipulativní racionalita je však jen nepřímým plodem této tradice. Respektive pouze některých teologických interpretací v jejím rámci. Ve východním křesťanství a jeho teologii se krása kosmu a celek stvoření vždy těšily velké péči a pozornosti. Díky propracované teologii Trojice nikdy nedošlo k radikálnímu dualismu mezi světem stvoření a božství. Trojice kosmos obepíná a proniká ho svými „energiemi" (jak se o tom hovoří v ryze ortodoxní palamitské teologii).[33] A toto oddělování neexistuje ani v rozvětvené mystice židovské; v kabale božství emanuje do stvoření, přičemž si stále uchovává svůj zcela transcendentní charakter. Chasidé se snaží vysvobozovat božské jiskry uvězněné ve stvoření. I židovské svátky, údajný to vzor dějinnosti, jsou prosyceny vděčností za dar stvoření. Byli to právě básníci a mystikové, kdo na Západě pečovali o tajemství stvoření, právě oni se hlásili k univerzálnímu bratrství a sesterství se vším živým. Extatický vztah ke stvoření je například přítomen v díle mystičky Hildegardy z Bingen.

[31] Eva de Vitray-Meyerovitch, *Rúmí a súfismus (Úvod do islámské mystiky)*, překlad Antonín Konečný, Bratislava: CAD PRESS, 1993. V češtině máme dále k dispozici výběr Rúmího veršů *Masnaví. Básně vnitřního smyslu*, přeložil Jiří Bečka, přebásnil Josef Hiršal, Praha: DharmaGaia, 2001.

[32] Viz například báseň *Mýcení* skvělého amerického básníka a hlubinného ekologa Gary Snydera, která začíná citací z Ex 34,13. Snyder považuje židovsko-křesťanský boj s pohanstvím za příčinu a předobraz novodobého plenění ekosystému. Gary Snyder, *Tahle báseň je pro medvěda*, Praha: Argo, 1997, s. 23–25.

[33] Viz Kalistos Ware, *Cestou ortodoxie*, Praha: Síť, 1996, s. 43.

Takto promlouvá jejími ústy sám Božský hlas: „V paprscích slunce, měsíce i hvězd zářím."[34] Podobná kosmická mystika vyzařuje z Františkovy *Sluneční písně*, jedné z prvních básní napsaných v lidové italštině, v níž jsou velebeny živly a jejich Pán.[35]

I v novověku existuje kratičké údobí, kdy se příroda dostává ke slovu. Kdy slovo pije z jejího pramene. Období romantismu. V romantické poezii je příroda natolik vsazena do básníkovy duše, že se stává zdrojem jeho nejhlubší identity a niterného sebe-vyjádření. Sama imaginace, která vyvěrá z posvátné obory srdce, je v jednotě s přírodou, je podstatným prvkem naší přirozenosti. Například *Máj* Karla Hynka Máchy je dílem, v němž jsou přírodní scenérie a niterné dění v duši analogické, ba identické. Starobylá mystická představa, že člověk je *mikrokosmos*, že jeho existence má kosmické rozměry, se v romantismu vrátí s nebývalou silou.[36] Klíčová báseň dvacátého století, *Pustina* T. S. Eliota, užívajíc grálového symbolismu i citací z Buddhy a sv. Augustina, bude tuto ztracenou jednotu už jen oplakávat.[37]

Závěr: koktání radikálně Jiného

Viděli jsme, že mezi mystikou a poezií existuje esenciální příbuzenství, vzájemné prolínání. Staří katoličtí teologové věřili, že na vysokých stupních kontemplace bývá mystikům udělován dar slova, poetická řeč. Někteří autoři ve dvacátém století považovali poezii za svého druhu *surovou mystiku.*[38] Domnívám se, že básnická zkušenost je spirituální povahy nezávisle na básníkově vlastní intenci. Zázračnost a údiv, bez nichž není mystika možná, se nacházejí i v poezii básníků pyšnících se svým ateismem (např. Prévert, Majakovskij, Brecht). Nevysvětlitelné, nevyslovitelné, nepojmenovatelné, nevymezitelné – to jsou domény básníků i mystiků, jejich každodenní chléb, jejich sladce-trpké víno. A pak neúmorná snaha toto *ne* alchymicky přetavit v *ano*, onu zkušenost bez hranic vtělit, vyjádřit, vyslovit, ohraničit. Jak marná snaha, jak nádherné ztroskotání. Slovo v nitru všech věcí vždy unikne a nám zůstává jen koktání, batolecí žvatlání. Není však beze smyslu, je ozvěnou *Tajemství*, které je radikálně *Jiné* a právě

[34] Viz Fox, *Příchod kosmického Krista*, s. 130.
[35] *Ibid*, s. 133.
[36] K romantismu a jeho „spiritualitě" viz Bamford, *Endless Trace*, 2003, kapitola *Romanticism and evolution of Consciousness*, s. 232–268.
[37] T. S. Eliot, *Pustina*, přeložil Jiří Valja, Praha: Odeon, 1967.
[38] Například dnes již poněkud pozapomenutý katolický modernista Henri Bremond (známý jako abbé Bremond), který měl vliv i na některé české básníky, například na Josefa Kostohryze.

pro tuto jinakost přitažlivé, ba svůdně vzrušující. Toto *koktání* se stává svědectvím zápasu nitra i milostným zpěvem bytí, v němž se má božské *Slovo* narodit.